

ДОБРАЎПАРАДКАВАННЕ ПАМЯТНЫХ І ГІСТАРЫЧНЫХ МЯСЦІН БЕЛАРУСІ Ў 1990-Я ГГ. ЯК ЭЛЕМЕНТ ПАЛІТЫКІ ПАМЯЦІ І ПАТРЫЯТЫЧНАГА ВЫХАВАННЯ МОЛАДЗІ

АНДРЭЙЧЫК Кацярына Віктараўна

*кандыдат гістарычных навук
Нацыянальны парк «Браслаўскія азёры» (г. Браслаў, Беларусь)*

IMPROVEMENT OF MEMORIAL AND HISTORICAL SITES IN BELARUS IN THE 1990S AS AN ELEMENT OF MEMORY POLICY AND PATRIOTIC UPBRINGING OF YOUTH

Katsiaryna ANDREICHYK

*Ph.D. in History
Braslaw Lakes National Park (Braslaw, Belarus)*

E-mail: *andreichyk.katsiaryna@gmail.com*

Мэтай артыкула з'яўляецца даследаванне працэсаў і намаганняў з боку дзяржаўных органаў па добраўпарадкаванні памятных і гістарычных мясцін у Беларусі ў 1990-я гг. як элемента палітыкі памяці і патрыятычнага выхавання моладзі. У артыкуле апісваюцца прыклады мерапрыемстваў і дзеянняў, якія ажыццяўлялі мясцовыя ўлады ў рэгіёнах краіны, перадусім у Гродзенскай, Брэсцкай і Віцебскай абласцях, па добраўпарадкаванні памятных і гістарычных мясцін, месц пахавання вайскоўцаў і ахвяр войнаў – мірных жыхароў, – грамадзянскіх могілак, мемарыяльных і гістарычных паркаў і сквераў і інш. Крыніцазнаўчую базу даследавання склалі матэрыялы дзяржаўных архіваў Брэсцкай, Гродзенскай і Віцебскай абласцей, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, друкаваныя навуковыя працы і інш.

Ключавыя словы: *гісторыка-культурная спадчына, памятныя і гістарычныя месцы, патрыятычнае выхаванне, моладзь, гістарычная памяць, Беларусь.*

The goal of the article is to study the processes and efforts on the part of authorities for the improvement of memorable and historical places in Belarus in the 1990s as an element of the policy of memory and patriotic upbringing of young people. The article describes examples of measures and actions carried out by local authorities in the regions of the country, primarily in the Hrodna, Brest and Viciebsk regions, for the improvement of memorial and historical sites, burial sites of military personnel and war victims-civilians, civil cemeteries, memorial and historical parks and squares, etc. The materials of the state archives of the Brest, Hrodna and Viciebsk regions, the National Archive of the Republic of Belarus, printed scientific works, etc. formed the source base of the research.

Keywords: *historical and cultural heritage, memorial and historical sites, patriotic upbringing, youth, historical memory, Belarus.*

Неабходнасць у патрыятызме асабліва вялікая ў пачатковы перыяд нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва, калі маладая краіна знаходзіцца на стромкім гістарычным пераломе. Паспяховы ход ўсіх іншых рэформаў наўрад ці магчымы, калі сістэма выхавання будзе пазбаўленая духоўна-этычных асноў, асабліва любові да сваёй Айчыны. Яшчэ вялікі старажытнарымскі палітычны дзеяч, філосаф і пісьменнік Марк Тулій Цыцэрон пісаў: «Аснова ўсёй дзяржавы складаецца з правільнага выхавання юнацтва». У 1990-я гг., як ніколі раней, паўстала галоўнае пытанне маладой рэспублікі – выхаванне свядомых грамадзян Рэспублікі Беларусь, для якіх «народ і дзяржава» – адзіныя, а «правільнае

выхаванне» складаецца ў мэтанакіраваным фарміраванні беларускай нацыі, якая ведае свае карані, сваю гісторыю, культуру, шануе і беражэ родную беларускую мову.

Нацыянальна-патрыятычнаму выхаванню павінна быць ўласціва апераджальная роля. Яно павінна быць сродкам адраджэння нацыянальнай культуры, стымулам абуджэння такіх маральных якасцей, як сумленне, чалавечнасць, пачуццё ўласнай годнасці; сродкам самаарганізацыі, асобнай адказнасці; гарантам грамадзянскага міру і згоды ў грамадстве. Толькі праз такую іерархію каштоўнасных падыходаў, як «чалавек – народ – дзяржава» можна рэалізаваць перспектыўную і дэмакратычную мадэль выхавання грамадзяніна-патрыёта [1, с. 164–167].

Як пісаў К. Ушынскі, «усякае істотнае, а не ўяўнае паляпшэнне ў побыце народа, усякая істотная рэформа павінна грунтавацца на ўнутранай, духоўнай рэформе, на руху наперад, які адбываецца ў самым духу народа, бо толькі з гэтых духоўных рэформаў вырастаюць самі сабой трывалыя знешнія рэформы... Надаць жа хуткасць народнаму развіццю можа толькі свядомае, разумнае выхаванне і разумнае навучанне, яны абуджаюць розум народа, даюць волю яго свядомасці і ўзбагачаюць яго ведамі, да якіх ён вопытам не дабраўся б за многія сотні гадоў» [2, с. 10–15]. Таму ў 1990-я гг., у перыяд складаных і часта вельмі балючых рэформаў, не магло не адбыцца трансфармацыі парадыгмы стаўлення дзяржавы да свайго мінулага, да яго матэрыяльнага ўвасаблення – да гісторыка-культурнай спадчыны.

Стаўленне да сваёй спадчыны з боку грамадства і дзяржавы найбольш наглядна паказваюць стан і ўзровень добраўпарадкавання найбольш важных для нацыянальнай палітыкі памяці гістарычных і памятных месцаў [3, с. 19–24]. Менавіта парадак (або беспарадак) у такіх месцах служыць маркерам, які паказвае месца палітыкі гістарычнай памяці ў агульнай палітыцы дзяржавы. І ў той жа час гэта самы наглядны прыклад для маладога пакалення, які «кажа» дзецям і моладзі значна больш, чым самыя доўгія і пафасныя лекцыі аб патрыятызме. Недарма кажуць: дзяцей не вучаць – ім даюць прыклад.

У перыяд 1990-х гг. у маладой краіне былі зроблены значныя крокі па захаванні братскіх і вайсковых магіл, помнікаў, старажытных паркаў і інш. Рэалізуючы дзяржаўную палітыку у галіне аховы гісторыка-культурнай спадчыны, выканаўчыя органы ўлады Беларусі кіраваліся прынятымі агульнадзяржаўнымі нарматыўна-правымі актамі, напрыклад, такімі як Закон «Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны» ад 13 лістапада 1992 г., Пастанова Савета Міністраў «Аб увекавечанні памяці абаронцаў Айчыны і ахвяр войнаў» ад 21 лістапада 1992 г., Указ Прэзідэнта «Аб паляпшэнні работы па ўвекавечанні памяці абаронцаў Айчыны і ахвяр войнаў у Рэспубліцы Беларусь» ад 30 лістапада 1994 г. і інш., а таксама рэгіянальнымі праграмамі. На гэтай аснове арганізавалі дзейнасць і рэгіянальныя, і мясцовыя ўлады.

Так, яшчэ ў самым пачатку 1990-х гг. Брэсцкім аблвыканкамам была пастаўлена задача перад камітэтам па архітэктуры, горадабудаўніцтве і тэрытарыяльным планаванні, прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя, упраўленнем культуры вызначыць у кожным раёне старажытны парк, акрэсліць праблемы па іх аднаўленні, рэканструкцыі і добраўпарадкаванні. У межах рэалізацыі падпраграмы па добраўпарадкаванні і эстэтызацыі населеных пунктаў быў складзены пералік асабліва адметных аб'ектаў у лясках [4, л. 8]. Аблвыканкамам 1 студзеня 2000 г. быў дадзены загад аб добраўпарадкаванні крыніц на тэрыторыі вобласці [4, л. 11]. Добраўпарадкаванне брацкіх магіл, месцаў пахавання ўдзельнікаў і ахвяр Вялікай Айчыннай вайны замацоўвалася на шэфскай аснове. Рашэннем Брэсцкага аблвыканкама ад 14 снежня 1996 г. «Аб пытаннях аховы гісторыка-культурнай спадчыны» ўвага кіраўнікоў гарадоў і раёнаў была звернута на недапушчальнасць

заядбалага стану брацкіх магіл і помнікаў, на прафілактыку фактаў вандалізму на старадаўніх грамадзянскіх могілках. За падведаснымі службама і ўстановама ўпраўленням адукацыі і камітэтам па справах моладзі Брэсцкім аблвыканкамам замацоўвалася задача па абавязковым выкарыстанні помнікаў у выхаваўчай рабоце сярод моладзі, гэта значыць правядзенні тэматычных месячнікаў, вахт памяці з удзелам навучэнцаў, ветэранаў вайны, знаёмства з гістарычнымі падзеямі, гераічнымі прыкладамі самаадданасці і мужнасці землякоў. Брэсцкім аблвыканкамам 1 студзеня 1997 г. было вырашана рапрацаваць праграму дзейнасці ўстаноў адукацыі, школ, дашкольных устаноў па даглядзе і добраўпарадкаванні брацкіх магіл, воінскіх абеліскаў і грамадзянскіх пахаванняў. Прыцягненне валанцёрскіх працоўных рэсурсаў да добраўпарадкавання тэрыторый вакол помнікаў архітэктуры, мемарыялаў адбывалася не толькі за кошт устаноў адукацыі і прамысловых прадпрыемстваў [7, с. 26–30]. Актыўнымі тэмпамі вялася работа па прыцягненні грамадзян з ліку мясцовых жыхароў да добраўпарадкавання грамадскіх могілак, помнікаў і памятных мясцін. Напрыклад, па справазачы Кобрынскага райвыканкама вядома, што агульнымі намаганнямі жыхароў была агароджана і прыбрана тэрыторыя большасці раённых могілак [10, с. 46–53]. Метадам народнай талакі ў раёне за 1991–1997 гг. было адноўлена 9 гістарычных будынкаў праваслаўных цэркваў, адрамантавана 7 помнікаў і мемарыялаў.

У Гродзенскай вобласці добраўпарадкаванні гарадской прасторы, а разам з тым стварэнне ўмоў для аховы нерухомах аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны з'яўлялася часткай рэалізацыі генеральных планаў гарадоў па стварэнні мастацка-асэнсаванага і эканамічна-мэтазгоднага асяроддзя. Генеральны план г. Гродна, напрыклад, змяшчаў канцэпцыю распрацоўкі модульных малых архітэктурных формаў, эстэтызацыю вонкавай вулічнай рэкламы, добраўпарадкаванні тэрыторый грамадскага выкарыстання, у тым ліку, напрыклад, Прывакзальнай плошчы. На падставе рашэння Гродзенскага гарсавета ад 28 кастрычніка 1991 г. «Аб фарміраванні мастацкага аблічча горада» Упраўленне па рэстаўрацыі і кансервацыі помнікаў гісторыі і культуры правяло абследаванне ўзятых пад ахову будынкаў гістарычнага цэнтра горада і асобных дэталей яго архітэктурных формаў [6, л. 47–51].

Яшчэ ў 1991 г. аддзелам культуры Віцебскага гарвыканкама была прынята Праграма асноўных напрамкаў дзейнасці ўстаноў культуры горада па адражэнні нацыянальнай культуры і ўмацаванні яе матэрыяльна-тэхнічнай базы, якая была разлічана на перыяд 1991–2000 гг. З мэтай распрацоўкі кваліфікаваных, навукова абгрунтаваных рэкамендацый па захаванні гісторыка-культурнай спадчыны горада былі прадугледжаны стварэнне і дзейнасць адмысловай гарадской камісіі. У яе кампетэнцыю ўваходзілі планаванне мерапрыемстваў, звязаных з ушанаваннем памяці знакамітых землякоў, даследаванне тэхнічнага стану матэрыяльных нерухомах аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны, падрыхтоўка актаў тэхнічнага стану і інш. 21 мая 1992 г. Віцебскім гарвыканкамам было прынята рашэнне «Аб стане і мерах па далейшаму ўтрыманню помнікаў у гістарычнай частцы горада», што прадугледжвала комплексны падыход да пытанняў рэстаўрацыі, прыстасавання і ўтрымання помнікаў [8; 14].

Добраўпарадкаванні нерухомах матэрыяльных аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны адбывалася ў тым ліку ў межах горадабудаўнічай палітыкі, напрыклад, «Праграмы мер па эстэтызацыі і добраўпарадкаванні забудовы населенных пунктаў Рэспублікі Беларусь» на 1998–2000 гг. За гэты час планавалася правесці рэстаўрацыю і кансервацыю помнікаў архітэктуры і археалогіі, добраўпарадкаванні пахаванняў, рэалізаваць галіновую праграму «Эстэтызацыя гарадскіх паркаў і сквераў з размяшчэннем скульптур» [16].

12 лістапада 2001 г. быў прыняты закон «Аб пахаванні і пахавальнай справе», які канкрэтызаваў абавязкі мясцовых органаў улады базавага тэрытарыяльнага ўзроўню – мясцовых выканаўчых камітэтаў па належным утрыманні могілак і месц пахаванняў. Адпаведна заканадаўству, утрыманне і добраўпарадкаванне месца пахавання прадугледжвае выкананне пэўных работ на тэрыторыі месца пахавання (санітарная ачыстка, уборка тэрыторыі, правядзенне земляных работ і рамонт размешчаных на ёй элементаў добраўпарадкавання і інш.). Пытанні дагляду тэрыторый разглядаліся на пасяджэннях выканаўчых камітэтаў, сесіях раённых, пасялковых і сельскіх саветаў дэпутатаў, прэзідыумах абласных саветаў дэпутатаў [13, с. 772–773]. Для кантролю за наведзеннем парадку і добраўпарадкаваннем населеных пунктаў ствараліся міжведамасныя рабочыя групы. Практыкаваліся выезныя пасяджэнні раённых штабоў з удзелам кіраўнікоў прыродаахоўных, санітарных і землеўпарадкавальных службаў з наведваннем канкрэтных аб'ектаў [12, с. 4–7]. Абласнымі, гарадскімі, пасялковымі, сельскімі выканаўчымі камітэтамі, спецыялізаванымі ўстановамі прымаліся меры па захаванні надмагільных помнікаў і магіл, уключаных у Дзяржаўны спіс аб'ектаў гісторыка-культурнай спадчыны. Адною з прывентыўных мер па ўтрыманню ў належным стане помнікаў ваеннай гісторыі была інвентарызацыя воінскіх пахаванняў і пахаванняў ахвяр войнаў [9, с. 2–6].

Да 50-годдзя перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне ва ўсіх раёнах Беларусі былі праведзены работы па добраўпарадкаванні і рэканструкцыі мемарыяльных комплексаў, помнікаў воінам і партызанам, мірным жыхарам, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны [15, с. 26–31]. Надавалася шэфская дапамога па правядзенні работ па добраўпарадкаванні гістарычных месцаў і аб'ектаў ваеннай гісторыі: надмагільныя помнікі, абеліскі, мемарыяльныя комплексы, некропалі, брацкія магілы, асобныя пахаванні, ваенна-інжынерныя збудаванні (равы, акопы, бліндажы, ДАКі), баявая тэхніка, пастаўленая на пастаменты, участкі мясцовасці – месцы былых бітваў, помнікі фартыфікацыі, помнікі прыроды (гістарычныя паркі, скверы) [14, с. 3–5].

Напрыклад, у Віцебску прадугледжвалася добраўпарадкаванне помніка героям Айчыннай вайны 1812 г., тэрыторыі сквера і набярэжнай каля помніка (1996–1997 гг.), капітальны рамонт пл. Перамогі (1994–1995 гг.) і воінскіх могілак на Успенскай горцы, могілак па вул. Цітова (1994–1995 гг.), рапрацоўка праекта і добраўпарадкаванне р. Віцьба у раёне могілак ахвяр фашызму (1999 г.), замена абеліска на брацкіх магілах савецкіх воінаў і партызан па вул. Ленінградскай (1999 г.) і інш. [5, л. 17].

Такая ж работа вялася і ў раёнах вобласці. Напрыклад, у 1996 г. да 50-годдзя перамогі ў Докшыцкім раёне сіламі Сітцаўскага сельскага савета быў устаноўлены мемарыяльны комплекс «Хадораўка» на месцы растрэла мірных жыхароў і італьянскіх ваеннапалонных, рэканструяваны помнік на месцы в. Азярцы Параф'янаўскага сельсавета, помнікі у Докшыцах і Бягомлі. Рэалізатарамі мерапрыемстваў па добраўпарадкаванні былі часта працоўныя калектывы, студэнты і школьнікі [5, л. 34].

Станам на 1996 г. у Віцебскай вобласці налічвалася 1986 помнікаў ваеннай гісторыі, была праведзена рэканструкцыя 18 іх, устаноўлена 6 новых. Пошукавымі атрадамі было праведзена перапахаванне 184 вайскоўцаў. Але на мемарыяльным комплексе «Прарыў» Ушацкага раёна былі зафіксаваны і акты вандалізму, што таксама мела месца, напрыклад, па вул. Цітова у Віцебску. З гэтай нагоды адбыліся цыклы тэлеперадач, прысвечаныя ваенным падзеям і адзначаны лепшыя прыклады адносін да памяці загінулых [8, с. 3–9].

У 1993 г. пачаўся новы этап па зборы і сістэматызацыі інфармацыі аб наяўнасці на тэрыторыі абласцей краіны воінскіх пахаванняў. Гэта праца прадугледжвала паспартызацыю помнікаў. Падрыхтаваны пашпарт пахавання павінен быў змяшчаць

інфармацыю аб месцы знаходжання помніка, даты гістарычнай падзеі, яе характарыстыку і пералік звязаных асоб. Па заказе Камітэта па сацыяльнай абароне ваенаслужачых пры Савеце Міністраў у праўленні культуры абласных выканаўчых камітэтаў рыхтавалі справаздачы аб праведзенай рабоце. Так, для прыкладу, у 1993 г. на тэрыторыі Віцебскай вобласці налічылі 950 месцаў такіх пахаванняў [5, л. 89].

Аддзелам культурна-асветніцкай работы Віцебскага абласнога ўпраўлення культуры прымаліся рашэнні па адборы помнікаў манументальнага мастацтва, якія не падлягалі далейшаму нагляду і адпаведна выключэнню з Дзяржаўнага спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей. На 1993 г. са спіса былі выключаны 123 помніка па Віцебскай вобласці. Усе гэтыя помнікі манументальнага мастацтва ўяўлялі сабой бюсты і скульптурныя выявы савецкіх партыйных і дзяржаўных дзеячоў – У. І. Леніна, С. М. Кірава, А. В. Суворова, А. М. Горкага, К. Маркса, В. В. Куйбашава, В. І. Чапаева, Ф. Э. Дзяржынскага, М. І. Фрунзэ, якія былі усталяваны ў перыяд з 1952 па 1973 г. Тэхнічны стан помнікаў з большага і абумоўліваў іх далейшы лёс. Матэрыялы, з якіх пераважна былі выкананы бюсты і скульптуры, – гэта жалезабетон, метал, бронза і гіпс. Помнік выключаўся са спіса каштоўных з-за нізкіх мастацкіх вартасцей, недавальняючага тэхнічнага стану, частковага разбурэння, часам фізічнай яго адсутнасці. Сіламі мясцовых уладаў помнікі рамантаваліся, фарбаваліся і працягвалі сваё жыццё. Для прыкладу, бронзавы помнік У. І. Леніну у г. п. Багушэўск Сененскага раёна, усталяваны ў 1958 г. каля раённай бальніцы (скульптар Ластачкін), штогод фарбаваўся, і нават на сённяшні дзень ён з'яўляецца своеасаблівай «дамінантай» пасёлка [5, л. 45].

Не менш значымі у разглядаемы перыяд былі пытанні добраўпарадкавання старажытных паркаў. З 1992 г. у адпаведнасці яшчэ з пастановай Савета Міністраў БССР ад 11 сакавіка 1988 г. «Аб мерах па захаванню паркаў – помнікаў культуры і далейшаму развіццю садова-паркавага мастацтва» распачалася праца па стварэнні праектна-каштарыснай дакументацыі на паркі ў вёсках Сар'я Верхнядзвінскага і Лынтупы Пастаўскага раёнаў. На помнікі зацвярджаліся ахоўныя дакументы, але ахоўныя дошкі часта на іх так і не былі ўстаноўлены. У вёсках Сітцы Докшыцкага і Каменполле Міёрскага раёнаў працы былі прыпынены з-за адсутнасці фінансавання. У 1992 г. адносна шэрагу помнікаў сіламі мясцовых будаўнічых і меліяратыўных арганізацый былі праведзены работы па расчыстцы сажалак і каналаў у парках Бешанковічаў, у Лынтупах Пастаўскага раёна. А ў 1993 г. з-за адсутнасці фінансавання работы былі спынены ўвогуле. У 1994 г. на выдзеленыя сродкі (каля 31,5 млн рублёў) было праведзена навуковае даследаванне стану дрэў у Сар'янскім парку на Верхнядзвіншчыне, вялася рэстаўрацыя сядзібнага дома у в. Опса Браслаўскага раёна з прыстасаваннем пад дом інвалідаў – усяго было затрачана 320 тыс. рублёў [13, с. 4].

У 1992 г. Віцебскі абласны савет Таварыства аховы помнікаў, абласны камітэт па экалогіі сумесна з выкладчыкамі Віцебскага педагагічнага інстытута правялі на абласным тэлебачанні праграму, прысвечаную старажытным паркам, звяртаючыся да грамадскасці з заклікам аб іх захаванні і аднаўленні [5, л. 45]. Асобнай увагі патрабаваў сядзібны комплекс з паркам у в. Бяздзедавічы каля Наваполацка, які выкарыстоўваўся пад бальніцу. Па выніках абследавання помніка было выяўлена, што шэраг пабудоў былі адрамантаваны карыстальнікам без узгадняльных дакументаў, а парк і гідрасістэма знаходзіліся ў вельмі заняпалым становішчы. У выніку 5 жніўня 1996 г. Полацкаму райвыканкаму былі вынесены прадпісанні аб належным утрыманні парка, недапушчэнні допуску на яго тэрыторыю транспарту і арганізацыі звалак [5, л. 55]. 4 верасня 1996 г. рашэннем Глыбоцкага райвыканкама былі зацверджаны спісы помнікаў прыроды і архітэктуры па

Глыбоцкаму раёну. Раённая інспекцыя прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя сумесна з Удзелаўскім сельсаветам зацвердзілі ў статусе помнікаў архітэктуры і прыроды вядомы сёння помнік культавага дойлідства – касцёл св. Ганны і ландшафтны парк у в. Мосар [5, л. 55].

У Гродна добраўпарадкаванне тэрыторый грамадскага карыстання было запланавана ў парку імя Ж. Жылібера. Тэрыторыя парку ўключала былы садова-паркавы комплекс «Гарадніцы» канца XVIII ст. Цыкл работ выконваўся з удзелам і пад кіраўніцтвам Інспекцыі прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Гродзенскага гарвыканкама, а таксама Гродзенскага дзяржаўнага аграрнага ўніверсітэта, парк «Румлёва» (другой паловы XVIII ст.) [11, с. 46–53]. Рэалізацыя гарадской праграмы прадугледжвала перадачу ва ўласнасць Гродненскай праваслаўнай епархіі будынка былога Архірэйскага падворка (XVIII ст.). Праектныя і рамонтна-аднаўленчыя работы кантраляваліся аблвыканкамам і епархіяй. У цэнтры горада прадугледжваліся дадатковыя плошчы пад аб'екты культуры [6, л. 21–23].

Гродзенскім гарвыканкамам яшчэ ў пачатку 1990-х гг. было актуалізавана пытанне надання закрытым старым некропалям горада статусу помніка гісторыі і культуры ў адпаведнасці з заканадаўствам і тэрміналогіяй таго перыяду. Пацвярджэннем намечаных планаў стала прыняцце Гродзенскім гарвыканкамам 19 верасня 1990 г. рашэння «Аб наданні статусу помнікаў гісторыі і культуры каталіцкім, праваслаўным і яўрэйскім могілкам». Гарвыканкам прасіў аблвыканкам прысвоіць могілкам статус помнікаў гісторыі і культуры мясцовага значэння і ўзяць іх пад ахову [16, с. 18–20].

Такім чынам, дзейнасць выканаўчых органаў улады па добраўпарадкаванні матэрыяльных нерухомых гісторыка-культурных каштоўнасцей рэалізоўвалася ў 1990-я гг. у межах прынятай нарматыўна-прававой базы і канцэнтравалася ў асноўным на ўтрыманні ў належным стане помнікаў героям Вялікай Айчыннай вайны, брацкіх магіл, вайсковых пахаванняў, помнікаў гістарычным постацям, старажытных паркаў і інш. Рэалізатарамі мерапрыемстваў па добраўпарадкаванні з'яўляліся ў асноўным працоўныя калектывы, студэнцтва і школьнікі. У азначаны перыяд было актуалізавана пытанне нагляду за старажытнымі паркамі ў рэгіёнах Беларусі, але па прычыне недахопу фінансавання працы на большасці аб'ектаў знаходзіліся у пачатковым стане (распрацоўка праектна-каштарыснай дакументацыі, зацвярджэнне ахоўных зон, устаноўка ахоўных дошак і інш.).

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Peacock, A.* The Heritage Game: Economics, Policy and Practice / A. Peacock. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 362 p.
2. *Овчинников, Д.* Педагог Константин Ушинский – императрице Марии Александровне: как воспитать из подростка достойного сына Отечества / Д. Овчинников // Родина. – 2021. – № 1. – С. 10–15.
3. *Ганскі, У. А.* Сучасныя тэхналогіі папулярызацыі гісторыка-культурнай спадчыны ў моладзевым асяроддзі / У. А. Ганскі // Современная молодежь и общество. – 2020. – Вып. 8. – С. 19–24.
4. Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці. – Ф. 1293. Воп. 1. Спр. 1107.
5. Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці. – Ф. 2852. Воп. 7. Спр. 116.
6. Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці. – Ф. 484. Воп. 2. Спр. 817.
7. *Андрэйчык, К. В.* Захаванне асветніцкіх традыцый Полацка як элемент культурна-адукацыйнай прасторы Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта / К. В. Андрэйчык // Вышэйшая школа. – 2017. – № 5. – С. 26–30.

8. *Андрэйчык, К. В.* Захаванне і адраджэнне гісторыка-культурнай спадчыны горада Віцебска ў 1991–2001 гг. / К. В. Андрэйчык // Научные труды Респ. ин-та высш. школы. Ист. и псих.-пед. науки. – 2018. – Ч. 1 – С. 3–9.

9. *Андрэйчык, К. В.* Рэалізацыя дзяржаўнай палітыкі захавання гісторыка-культурнай спадчыны Полацка на прыкладзе Комплекснай доўгатэрміновай праграмы развіцця г. Полацка і Нацыянальнага Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка (2000–2005 гг.) / К. В. Андрэйчык // Веснік Полацкага дзярж. ун-та. Сер. А. Гум. навукі. – 2020. – № 1. – С. 2–6.

10. *Андрэйчык, К. В.* Дзейнасць Міжведамаснага каардынацыйнага савета па ахове матэрыяльнай і духоўнай спадчыны Брэсцкага абласнога выканаўчага камітэта (1997–2001 гг.) / К. В. Андрэйчык // Веснік Магілёўскага дзярж. ун-та імя А. А. Куляшова. Сер. А. Гум. навукі. – 2020. – № 1. – С. 46–53.

11. *Андрейчик, Е. В.* Охрана недвижимых историко-культурных ценностей в регионах Беларуси в 1990-е – начале 2000-х гг. (на примере Гродненской области) / Е. В. Андрейчик // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер.: Ист. науки. – 2020. – Т. 31. – № 1.– С. 46–53.

12. *Андрейчик, Е. В.* Восстановление и актуализация объектов наследия малых исторических городов Беларуси в 1990-е – начале 2000-х гг. (на примере резиденции князей Радзивиллов в г. Несвиж) / Е. В. Андрейчик // Научный вестник Междунар. гуманит. ун-та. Сер.: Ист., Философ. Полит. – 2020. – № 19. – С. 4–7.

13. *Андрэйчык, К. В.* Ахова і выкарыстанне нерухомых гісторыка-культурных каштоўнасцей г. Полацка з 1991 па 2001 г. / К. В. Андрэйчык // Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў: зб. навук. арт. міжнар. навук. канф., Полацк, 19–20 крас. 2018 г. / Полацкі дзярж. ун-т. – Наваполацк. – 2018. – С. 771–780.

14. *Андрэйчык, К. В.* Інстытуалізацыя працэсаў захавання памяці пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны ў Рэспубліцы Беларусь (1991–2017 гг.) / К. В. Андрэйчык // Копытинские чтения – 2: сб. стат. междунар. науч.-практ. конф., г. Могилёв, 17–18 мая 2018 г. / Могилевский гос. ун-т им. А. А. Кулешова. – Могилев, 2018. – С. 3–5.

15. *Андрэйчык, К. В.* Добраўпарадкаванне нерухомых матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей г. Віцебска і Віцебскай вобласці ў 1991–2001 гг.: планаванне і мерапрыемствы мясцовых улад / К. В. Андрэйчык // Віцебскі край: матэрыялы міжнар. навук.-практ. канф., г. Віцебск, 22 ліст. 2018 г. / Віцебскі абл. краязнаўчы музей. – Віцебск, 2019. – С. 26–31.

16. *Андрэйчык, К. В.* Адміністрацыйныя падыходы да аховы нерухомых матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей у 1991–2006 гг. (на прыкладзе дзейнасці Мінскага, Магілёўскага, Гомельскага абласных выканаўчых камітэтаў) / К. В. Андрэйчык // Веснік Полацкага дзярж. ун-та. Сер. А. Гум. навукі. – 2021. – № 1. – С. 16–20.

Поступила/Received: 27.12.2021

